Cercetări Istorice (serie nouă), XXXII, IAŞI, 2013, p. 165-176

HICLENIA – EXPLICAŢII TERMINOLOGICE

Alexandra-Marcela POPESCU[1]

Termen folosit în cancelaria domnească a Moldovei şi Țării Româneşti[2], *hiclenia* denumea cea mai mare vină pusă pe seama boierilor şi semnifica necredința arătată domnului aflat în scaun[3]. În spațiul occidental şi, de asemenea, în Transilvania[4], se întrebuința noțiunea de *infidelitate*[5] sau *felonie*[6], cu sensul de înaltă trădare a nobililor față de rege[7]. Cronicarii moldoveni cunoşteau noțiunea de *hiclenie*, dar au folosit şi expresia „s-au

---

[1] Şcoala Gimnazială Bârnova, comuna Bârnova, jud. Iaşi.

[2] *DRH*, B. Țara Românească, vol. IV (1536-1550), întocmit în cadrul Seminarului de Paleografie Slavă condus de Damaschin Mioc, Bucureşti, 1981, p. 5-6, nr. 5, 1536 februarie 14.

[3] O. Sachelarie, N. Stoicescu (coord.), *Instituții feudale în Țările Române. Dicționar*, Bucureşti, 1988, p. 471-475.

[4] Înalta trădare, hiclenia, era cunoscută în Transilvania, unde se folosea limba latină, sub noțiunea de *nota infidelitatis*, care înseamnă vina de necredință (*DRH*, C. Transilvania, vol. XIV (1371-1375), întocmit de A. Răduțiu *et alii* Bucureşti, 2002, p. 233, nr. 154, 1372 iulie 3; vezi şi O. Sachelarie, N. Stoicescu (coord.), *op. cit.*, p. 471).

[5] „*Fidelis* is a Latin word for a retainer who remained faithful to his lord (*fidelis* = faithful). *Infidelitatis* is the opposite to *fidelis* and means unfaithul" (Ch. Corèdon, A. Williams, *A Dictionary of Medieval Terms and Phrases*, Cambridge, 2004, p. 124).

[6] „In feudal law, any serious violation of the relation between lord and vassal was a felony, to be punished by forfeiture of his fief; used also of treason, the gravest of crimes. Later, the word was assimilated into common law to encompass crimes against the king's peace" (*Ibidem*, p. 121).

[7] Al.-Fl. Platon, *Vasalitatea medievală, „beneficiul" şi „feudul"*, în Al.-Fl. Platon, L. Rădvan, B.-P. Maleon (coord.), *O istorie a Europei de Apus în Evul Mediu. De la Imperiul Roman târziu la marile descoperiri geografice (secolele V-XVI)*, Iaşi, 2010, p. 176.

www.cimec.ro / www.palatulculturii.ro

ridicat asupra domnului”[8], având aceeaşi semnificaţie, prin care se amintea şi fapta săvârşită, adică îndrăzneala boierilor de a-l înlocui pe cârmuitor cu altul, după voia lor. În asemenea împrejurări, unii dintre ei îşi călcau jurământul de credinţă depus domnului aflat în scaun, încât *hiclenia* era considerată opusul dreptei şi credincioasei slujbe datorate voievodului[9]. Se poate crede că un astfel de legământ nu a existat la noi, dar în câteva hrisoave se menţionează că boierii primeau sate şi o serie de privilegii, fiindcă au slujit domnului cu credinţă, ceea ce „reprezintă în alte forme, jurământul omagial”[10]. Într-un document din timpul lui Petru vodă Şchiopul (1578-1579) se arată explicit că Vasile Bălţatul logofăt a pierdut nişte vii la Cotnari, pentru că „el n-a slujit domniei mele cu credinţă”[11]. Totodată, Nestor Ureche şi Isac Balica, dregători însemnaţi ai vremii, aminteau – într-o scrisoare către regele Poloniei, Sigismund al III-lea, din toamna anului 1611 – îndatoririle boierimii faţă de domnul ţării: credinţă, supunere, o serie de „venituri”, slujbă credincioasă pe timpul dregătoriei, sfat şi ajutor, potrivit obiceiului şi legilor Moldovei[12]. Acestea erau identice, în mare parte, cu obligaţiile vasalului faţă de seniorul său, specifice mediului occidental[13], dar se remarcă faptul că cea

[8] Grigore Ureche, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, ediţie îngrijită, studiu introductiv, indice şi glosar de P. P. Panaitescu, Bucureşti, 1955, p. 136. Vezi şi Miron Costin, *Letopiseţul Ţării Moldovei de la Aron vodă încoace* şi *Poema Polonă*, în *Opere*, vol. I, ediţie critică cu un studiu introductiv, note, comentarii, variante, indice şi glosar de P. P. Panaitescu, Bucureşti, 1965, p. 135.

[9] V. Costăchel, P. P. Panaitescu, A. Cazacu, *Viaţa feudală în Ţara Românească şi Moldova secolele XIV-XVII*, Bucureşti, 1957, p. 181.

[10] P. P. Panaitescu, *Interpretări româneşti. Studii de istorie economică şi socială*, ediţia a II-a, postfaţă, note şi comentarii de Ştefan S. Gorovei şi Maria Magdalena Székely, Bucureşti, 1994, p. 59.

[11] *DIR*, A. Moldova, vol. III (veacul XVI), Bucureşti, 1951, p. 94-95, nr. 121.

[12] „Iar în ce priveşte rugămintea noastră [...] noi voim să dăm cu credinţă bună şi cu inimă dreaptă supunerea şi ascultarea noastră credincioasă, precum înaintaşii noştri, aşa şi noi, stăpânilor noştri, domnilor Moldovei, după judecăţile, legile, şi vechile obiceiuri ale acestei ţări, şi toate veniturile ei după vechile datini, şi să slujim după cum se cuvine unor dregători credincioşi stăpânului nostru [...]. Pentru aceasta vrem să ne străduim şi pe dânsul să-l sfătuim şi să-i dăm ajutor [...]” (I. Corfus, *Documente privitoare la istoria României culese din arhivele polone. Secolul al XVII-lea*, [vol. II], p. 73-75, nr. 31, 1611 octombrie).

[13] Al.-Fl. Platon, *op. cit.*, p. 170-171.

www.cimec.ro / www.palatulculturii.ro

mai importantă datorie a supuşilor era fidelitatea. Numai că, în timpul unui complot boieresc, respectivele îndatoriri nu mai erau îndeplinite față de domn, ci față de pretendentul la scaunul domnesc. Atunci avea loc o încălcare a jurământului de credință, printr-o închinare către „domnişorul”[14] abia ales.

O parte din boierime a fost învinuită de *hiclenie* după ce a săvârşit unele fapte de necredință, anume ridicarea cu arma asupra domnului, închinarea către un pretendent, pribegia[15], uciderea domnului şi pâra la Poartă[16]. Cel găsit vinovat de vreo astfel de fărădelege era numit *hiclean*. Din punct de vedere etimologic, termenul *hiclean* provine din maghiarul *hitlen*[17], care înseamnă lipsit de credință, perfid, sens generalizat din noțiunea arhaică necredincios, adică păgân[18]. Aceste sinonime corespund limbajului bisericesc[19], de unde au fost preluate şi întrucâtva modificate la nivel semantic. În privința raportului domn-boierime, necredincios nu era cel care nu-şi respecta credința în divinitate, ci supusul care devenea potrivnic cârmuitorului, poate şi fiindcă acesta din urmă era considerat „unsul lui Dumnezeu”[20]. Aşadar, doar simbolistica epocii a putut da naştere unei noțiuni evoluate din limbajul bisericesc – păgân-necredincios-*hiclean* – care a

[14] Termen folosit câteodată pentru a-i desemna pe pretendenții la tronul țării (Grigore Ureche, *op. cit.*, p. 206).

[15] *Istoria dreptului românesc*, vol. I. responsabil de volum: Vl. Hanga, secretar ştiințific şi coord. teh.: L. P. Marcu, Bucureşti, 1980, p. 437; vezi şi Vl. Hanga, *Istoria dreptului românesc. Drept cutumiar*, Iaşi, 1993, p. 103-104.

[16] Vezi numerele anterioare ale acestei reviste: Al.-M. Popescu, *Fapte de necredință săvârşite de boieri moldoveni. Pribegia*, în *CercIst*, S. N., XXX-XXXI/2011-2012, 2012, p. 55-63; Eadem, *Fapte de necredință săvârşite de boieri moldoveni. Pâra la Poartă*, în *CercIst*, S. N., XXVII-XXIX/2008-2010, 2011, p. 115-126.

[17] L. Şăineanu, *Dicționar universal al limbii române*, ediția a VI-a, Craiova, 1929, p. 696.

[18] *Ibidem*.

[19] Termenul de necredință apare în forma sa veche în texte biericeşti (*Pravila Bisericească numită Cea Mică. Tipărită mai întâiu la 1640 în mănăstirea Govora*, Bucureşti, 1884, p. 32 şi *passim*).

[20] Boierul din veacul al XVII-lea considera că domnii sunt „pomăzanici a lui Dumnedzău” (Ion Neculce, *Opere. Letopisețul Țării Moldovei şi O samă de cuvinte*. Ediție critică şi studiu introductiv de G. Ştrempel, Bucureşti, 1982, p. 257).

www.cimec.ro / www.palatulculturii.ro

servit cu precădere mediului politic. Cert este că diecii şi cronicarii au cunoscut cuvântul *hitlen* prin intermediul slavonei[21], după care a pătruns în limba română sub forma *hiclean*, modificându-se, mai târziu, în *viclean*[22]. Folosit, în special, pentru a desemna boierul necredincios domnului, acest termen îşi găseşte un corespondent, căci *hicleanul* se afla, într-o oarecare măsură, pe aceeaşi poziţie cu *felonul* din mediul occidental medieval[23]. Totuşi, prin extensie, *hiclean* era considerat şi cel care nu slujea cu credinţă boierului[24], călugării care îşi lepădau rasa[25], soţia faţă de soţ sau invers[26]. Prin urmare, viclenia devenea orice rupere a unui jurământ, a unei legături de credinţă[27].

Către sfârşitul veacului al XVI-lea şi începutul celui următor, *hiclenia* nu se raporta numai la trădarea boierilor faţă de domn şi ţară, ci şi faţă de puterea suzerană. Noul concept apărut s-a numit *hainie* şi provine de la cuvântul turcesc *hayn*[28] sau, mai rar, *hainlîc*[29], având acelaşi sens de trădător,

---

[21] ХИТЛЄНСТВО – hiclenie, trădare şi ХИТЛЄНЪ – hiclean, necredincios, trădător (I. Bogdan, *Relaţiile Ţării Româneşti cu Braşovul şi cu Ţara Ungurească în sec. XV şi XVI*, vol. I (1413-1508), 1905, p. 395. În toate documentele de cancelarie scrise în limba slavonă, termenul *hiclean* apare sub vechea formă, cu *th*, specifică limbii maghiare (vezi colecţia *DRH*, A. Moldova şi B. Ţara Românească).

[22] „Grupul *th*, neobişnuit în româneşte a fost transformat în *cl* (viclean<magh. hitlen)" (Al. Graur, *Etimologii româneşti*, Bucureşti, 1963, p. 151).

[23] R. Allen Brown, *The Origins of Modern Europe. The Medieval Heritage of Western Civilization*, New York, 1996, p. 125-127; vezi şi M. Rady, *Nobility, land and service in medieval Hungary*, New York, 2000, p. 2-3.

[24] *DIR*, A. Moldova, XVII/3, Bucureşti, 1954, p. 137, nr. 169.

[25] „Hiclean şi vrăjmaş cinului călugăresc să cheamă cela ce s-au făcut călugăr şi nu de tot, ce numai ce-au fost îmbrăcat hainele, şi dup-acea va lepăda rasele şi să va face iarăşi mirean" (A. Rădulescu (coord.), *Cartea românească de învăţătură*, Bucureşti, 1961, p. 179).

[26] „Bărbatul cu fămeaia să despart, nu numai când să va afla cum un obraz va să hiclenească pre alt, ce încă şi când pun pre altul să facă acesta hicleşug" (*Ibidem*, p. 118).

[27] O. Sachelarie, N. Stoicescu (coord.), *op. cit.*, p. 472.

[28] L. Şăineanu, *op. cit.*, p. 472. Vezi şi Al. Ciorănescu, *Dicţionar etimologic al limbii române*, Bucureşti, 2002, p. 387.

[29] Ion Neculce, *op. cit.*, p. 491.

www.cimec.ro / www.palatulculturii.ro

necredincios[30]. La început, când această noțiune nu se cunoştea în țară, diecii de cancelarie au creat expresia „s-a ridicat asupra sceptrului cinstitului împărat"[31], care datează din a doua domnie a lui Ştefan Tomşa II (1621-1623), dar se referă la evenimentele din vara anului 1612. În acele împrejurări, Isac Balica hatmanul s-a opus cu oaste domnului numit de Poartă, deci a fost, cu alte cuvinte, învinuit de *hainie*[32]. De asemenea, Miron Costin, amintind de trădarea lui Gaşpar vodă Grațiani (1619-1620), a scris cum i-a venit mai bine: „Curundu au simțitu Gaşpar-vodă că *ş-au pierdutu la turci credința* [subl. mea], deci s-au aşedzatu cu gândul şi mai tare cu leşii, îndemnându-i asupra turcilor"[33]. Dar a folosit şi noțiunea de origine osmană, când a povestit de pâra tătarilor la „împărăție" împotriva lui Vasile vodă Lupu (1634-1653) şi a țării întregi, precum „că este *haină*"[34]. Acelaşi cronicar a transmis că Mustafa, paşa de Silistra, i-a numit „*haini*"[35] pe boierii lui Ştefăniță vodă Lupu (1659-1661), fiindcă nu au luat măsuri contra lui Constantin vodă Şerban, care a reuşit să cuprindă scaunul domnesc cu oşti căzăceşti[36]. Prin urmare, sub învinuirea de *hainie* puteau să cadă domnul, țara – înțelegându-se voievodul şi boierimea –, dar şi boierii înşişi. Trebuie reținut faptul că aceştia din urmă nu-şi puteau călca credința față de turci, fără „cap", adică fără cârmuitorul însuşi, chiar dacă Poarta a căutat să-i separe, pentru a-i pedepsi în mod direct. Însă unii domni i-au osândit asemenea hiclenilor pe boierii potrivnici Porții, fiind, de fapt, un abuz săvârşit de cârmuitori împotriva acestora. Mărturiile epocii arată că între cei doi

---

[30] L. Şăineanu, *op. cit.*, p. 472.

[31] *DIR*, A. Moldova, XVII/5, Bucureşti, 1957, p. 333, nr. 442. Aceeaşi expresie a fost folosită şi într-un document, care aminteşte de faptele lui Meleştan postelnic şi ale hatmanului cazac, Lobodă, ridicați împotriva lui Aron vodă (1592-1595). Numai că actul respectiv datează tot din a doua domnie a lui Ştefan Tomşa II (*Ibidem*, p. 185, nr. 255, 14 februarie 1623).

[32] Al.-M. Popescu, *Câteva considerații privind învinuirea de „hiclenie" în Moldova medievală*, în *CercIst*, S. N., XXIV-XXVI/2005-2007, 2010, p. 233-246.

[33] Miron Costin, *op. cit.*, p. 38.

[34] „Îndată au trimis ştire la împărăție pre Vasilie-vodă şi pre toată țara cu pâră că este haină" (*Ibidem*, p. 121).

[35] *Ibidem*, p. 209.

[36] *Ibidem*.

www.cimec.ro / www.palatulculturii.ro

termeni, *hiclean* şi *hain*, nu exista vreo confuzie: *hiclean* era boierul care îşi călca jurământul de credinţă faţă de domnul aflat în fruntea ţării, iar *hain* era oricare se împotrivea turcilor. Numai că în cancelaria domnească nu era cunoscut termenul de *hainie* în prima jumătate a veacului al XVII-lea, dar se ştia deosebirea dintre trădarea voievodului şi trădarea Porţii de către boierime, după cum s-a văzut în cazul lui Isac Balica. Astfel, în documentele din vremea lui Alexandru vodă Iliaş (1620-1621), Costea Bucioc vornic şi alţii ca el nu au fost învinuiţi de *hainie*. Atunci când acestuia i-a fost confiscată averea s-a menţionat că a pierdut-o „pentru viclenie", dar s-a simţit nevoia a se adăuga şi „pentru că el cu Gaşpar voievod s-au ridicat împotriva turcilor şi au tăiat mulţi turci în Iaşi şi apoi l-au prins şi a fost ucis în ţeapă la Schender paşa"[37].

Grigore Ureche a aşezat termenii de „viclenie", „viclenit", „viclean" sau „vicleşug"[38], în diferite ipostaze. Astfel, lupta de la Verbia, din 18 noiembrie 1561[39], în urma căreia Alexandru vodă Lăpuşneanu (1552-1561) a pierdut tronul în favoarea lui Despot vodă (1561-1563), ar fi fost „războiul cu *viclenie*"[40]. Boierii lui Despot vodă, „avându *viclenie* ascunsă la inima sa asupra domnului său"[41], şi-au călcat jurământul de credinţă. Totodată, oştenii săi au deschis porţile cetăţii, după ce Tomşa hatmanul le-a jurat „să fie ei slobozi [...] şi să hălăduiască ei şi de nume de *viclenie* să să curăţască"[42]. Deci pe Despot vodă „l-au *viclenitu* toţi boiarii şi l-au părăsit toţi slujtorii şi ţara s-au ridicat asupra lui"[43]. Revenit în fruntea Moldovei,

---

[37] *DIR*, A. Moldova, XVII/5, p. 58, nr. 71 sau *Documente privitoare la istoria oraşului Iaşi*, vol. I, *Acte interne (1408-1660)*, întocmit de I. Caproşu şi P. Zahariuc, Iaşi, 1999, p. 194-195, nr. 145. Arsenie Nebojatco a pierdut averea sa „pentru hitlenie", deşi ar fi trebuit să fie învinuit de hainie (*DRH*, A. Moldova, XIX (1626-1628), întocmit de H. Chircă, Bucureşti, 1969, p. 174, nr. 143, 1627 ianuarie 16).

[38] Vezi nota 7.

[39] C. Rezachevici, *Cronologia critică a domnilor din Ţara Românească şi Moldova. a. 1324-1881. Vol. I (Secolele XIV-XVI)*, Bucureşti, 2001, p. 651.

[40] Grigore Ureche, *op. cit.*, p. 162. Sublinierea unor cuvinte din citate a fost făcută de mine.

[41] *Ibidem*, p. 171.

[42] *Ibidem*.

[43] *Ibidem*, p. 175.

www.cimec.ro / www.palatulculturii.ro

Alexandru vodă Lăpuşneanu (1564-1568), „poftindu pre *viclenii* săi, pre Tomşa şi pre soțiile lui" i-a dat morții, apoi şi-a curățat curtea de vrăjmaşi, fiindcă „prepusese el că pentru *vicleşugul* lor au fost scos din domnie"[44]. Prin urmare, toți aceşti termeni semnifică trădarea domnului aflat în scaun de către boieri, slujitori sau chiar țara întreagă[45]. Numai că între boieri şi vodă exista amintitul jurământ de credință, adică o legătură personală a fiecăruia dintre ei cu cârmuitorul însuşi, care nu se asemăna cu simpla închinare a celorlalți supuşi. Spre exemplu, în anul 1631, marii dregători ai țării, aflând că le vine iar domn Alexandru Iliaş, s-au dus la Poartă să se plângă de nevrednicia sa[46]. Neizbutind însă să-şi facă dreptate s-au văzut nevoiți „a priimi pre Alexandru-vodă şi au mărsu la Patrierşie şi au făcut giurământuri boierii lui Alexandru-vodă, şi el boierilor iarăşi"[47]. E drept că legământul a avut loc într-o împrejurare de excepție, dar se poate crede că, în mare parte, aşa se întâmpla la fiecare început de domnie.

În cronica lui Miron Costin se regăsesc aceleaşi noțiuni, precum „necredință", „vicleşug"/„hiclenşug", „viclean"/„hiclean", „rocoşit", dar şi „hainie", „hăinească", „hain"[48]. Astfel, Alexandru vodă Iliaş (1631-1633), cu tot jurământul de la Patriarhie, îşi bănuia boierii de „necredință"[49]. În vremea lui Vasile vodă Lupu (1634-1653) au fost ucişi trei boieri „den prepus de la domnie pentru *vicleşug*"[50], iar, mai târziu, oastea ardeleană pătrunsă în Moldova s-a temut „den vreun *hiclenşug* de țară"[51]. Sub acelaşi cârmuitor, Ştefan, pârcălabul de Soroca, a fost pârât la domnie „de *viclean*"[52], iar

[44] *Ibidem*, p. 178.

[45] Prin „țară" se înțelege boierimea mică şi mijlocie (N. Grigoraş, *Contribuții la cunoaşterea politicii domniei în Moldova față de proprietatea funciară condiționată (sec. XIV-XVII)*, în *SCŞI*, XIII, 1962, 1, p. 58; vezi şi I. C. Miclescu Prăjescu, *Noi date privind înscăunarea Movileştilor. A) Maria Movilă, mama voievozilor Ieremia şi Simion*, în *ArhGen*, IV (IX), 1997, 1-2, p. 160).

[46] Miron Costin, *op. cit.*, p. 76.

[47] *Ibidem*.

[48] Vezi nota 7.

[49] Miron Costin, *op. cit.*, p. 76-77.

[50] *Ibidem*, p. 103. Sublinierea unor cuvinte din citate a fost făcută de mine.

[51] *Ibidem*, p. 139.

[52] *Ibidem*, p. 134.

www.cimec.ro / www.palatulculturii.ro

Gheorghe Ştefan logofăt a fost arătat ca „adevărat *hiclean*”[53]. Însă, pentru că a pretins tronul, acesta din urmă a intrat în categoria pretendenților, nu în cea a hiclenilor, chiar dacă s-a ridicat din mijlocul lor. Totodată, ajungând cârmuitor al Moldovei „din orânduiala lui Dumnedzău”[54], numele lui Gheorghe vodă Ştefan (1653-1658) a fost curățat în epocă de învinuirea de hiclenie. În această cronică, deşi a fost scrisă peste veacuri, se regăseşte şi rădăcina termenului unguresc *hitlen* la cuvântul „*hitlenşugu*”[55], având tot sensul de necredință, nu cel de şiretlic sau lucru făcut fără credință. Miron Costin a folosit şi termenii de „hainie”, „häinească”, „hain”, după cum am mai precizat, dar numai în raport cu Poarta Otomană ca putere suzerană. Mai marii turcilor i-au găsit cu o asemenea vină atât pe domni[56] şi pe boieri[57], cât şi țara întreagă[58]. Dregătorii au fost numiți *haini* în două ipostaze, când i-au atacat pe tătari, supuşii turcilor şi când l-au lăsat pe Constantin vodă Şerban, „*hainul* împărăției”[59], să se ridice în scaunul Moldovei. Prin urmare, orice acțiune potrivnică turcilor sau apropiaților lor era considerat fapt de necredință[60] sau act de *hainie*. Probabil că turcii se aşteptau ca o mare parte dintre boieri şi restul locuitorilor țării să rămână credincioşi lor, chiar şi în condițiile adoptării de către voievod a unei politici antiotomane. În acest izvor se remarcă sinonimia dintre termenii necredință, *hiclenie* şi *hainie*. Totuşi, se constată o deosebire clară între învinuirea de *hiclenie* şi cea de *hainie*, în funcție de raportul existent, căci în primul caz este vorba de relațiile dintre domn şi boierime, iar în al doilea caz de raporturile dintre domn/ boierime/ țară şi Poarta Otomană. Se poate spune că *hainia* era, de fapt, varianta externă[61] şi turcească a *hicleniei*, cunoscându-se fenomenul în cele mai mici amănunte.

---

[53] *Ibidem*, p. 129.

[54] *Ibidem*, p. 135.

[55] *Ibidem*, p. 189.

[56] *Ibidem*, p. 121, 185, 193-194, 199.

[57] *Ibidem*, p. 121, 209.

[58] *Ibidem*, p. 121.

[59] *Ibidem*, p. 199.

[60] *Ibidem*, p. 38.

[61] *Istoria dreptului românesc*, vol. I, p. 438.

www.cimec.ro / www.palatulculturii.ro

Ion Neculce a păstrat aceeaşi semnificație a termenilor „hainlâc", „hainit", „hăinească", „hain". Spre exemplu, Mihai vodă Racoviță (1707-1709), trecând de partea ruşilor, a fost luat de turci din țară cu „nume de *hainlâc*"[62], fiindcă au aflat că a umblat „să să *hainească*"[63]. Învinuit de necredință a fost şi Dimitrie vodă Cantemir (1710-1711), care s-a ridicat asupra „împărăției"[64], iar despre unii dregători ai săi s-a spus că „s-au *hainit* cu domn cu tot"[65]. Nicolae vodă Mavrocordat (1709-1710) „au găsit mai bine de giumătate boiarii *haini* la moscali şi, prindzindu-i, i-au închis"[66]. Cronicarul a menționat, mai înainte, că „s-au *hainit* Petriceico-vodă, de s-au închinat la leşi"[67]. Tot în acea vreme, în domnia lui Dumitraşcu vodă Cantacuzino (1674-1675), vizirul a poruncit să ierneze tătarii în Moldova „ca să slăbască raeoa să nu să poată *haini* lesne"[68]. Deci, spre sfârşitul veacului XVII şi în cel următor, necredincioşi turcilor erau, ca şi până atunci, domnul, boierii sau țara întreagă, când încercau, fie cu ajutorul polonilor, fie cu ajutorul ruşilor, să înlăture dominația apăsătoare a acestora. Totuşi, pare că s-a înregistrat şi o excepție în privința folosirii termenului *hain*. Ion Neculce a scris că în timpul domniei lui Grigore al II-lea Ghica (1726-1733) „s-au *hainit* un boiar, anume Dumitraşco Racoviță hatman, fratele lui Mihai vodă. Fiind mazil la țară, au început a scrie cărți la frate-său, la Mihai-vodă"[69]. Se poate crede că a fost folosit greşit cuvântul „hainit" în loc de „hiclenit", însă hatmanul a fugit la tătarii din Bugeac, care erau răsculați împotriva Porții, căutând să-şi ridice alt domn cu ajutorul lor[70]. În atare situație, Dumitraşcu Racoviță a fost, de fapt, hain „împărăției"[71] şi hiclean domnului său. În

[62] Ion Neculce, *op. cit.*, p. 491. Sublinierea unor cuvinte din citate a fost făcută de mine.

[63] *Ibidem*, p. 487.

[64] *Ibidem*, p. 542.

[65] *Ibidem*, p. 684.

[66] *Ibidem*, p. 518; vezi şi *Ibidem*, p. 383, 664, 853-854.

[67] *Ibidem*, p. 234.

[68] *Ibidem*, p. 237; vezi şi *Ibidem*, p. 621.

[69] *Ibidem*, p. 698.

[70] *Ibidem*, p. 698-701.

[71] Dumitraşcu Racoviță şi ceilalți boieri care au fugit la tătarii răsculați sunt numiți „haini ai împărăției" (*Cronica Ghiculeştilor. Istoria Moldovei între anii 1695-1754*, text

www.cimec.ro / www.palatulculturii.ro

aceeaşi cronică se regăsesc şi noţiunile de „hicleni"/„vicleni" sau „viclenesc", dar destul de rar în comparaţie cu celelalte izvoare amintite. Spre exemplu, Dediul serdar şi seimenii, „numai de *vicleni* ce era"[72], au deschis poarta curţii de la Domneşti şi l-au dat pe mâna vrăjmaşilor săi pe Gheorghe vodă Duca (1678-1683), cârmuitorul ţării. Acelaşi vodă, mai înainte, s-a confruntat cu un adevărat complot boieresc, când au fost scrise „cărţi *hicleni*"[73] la orheieni şi la lăpuşneni să se ridice împotriva lui. Însuşi Ion Neculce a rămas alături de domnul său, Dimitrie Cantemir, la vreme de mare primejdie, fiindcă „n-am vrut să mă fac al doile Iudă sau să-l *viclenesc*, să fug de la dânsul"[74]. Aşadar, hiclenia, deşi mult mai rar pomenită, avea loc doar între boieri şi domnul aflat în scaunul ţării, chiar şi în veacul următor.

Termenul „rocoşire", cu variantele sale „rocoşălnic", „rocoşit", se regăseşte în documente târzii[75], dar a fost amintit şi de Miron Costin cu înţelesul de răsculat, potrivit contextului: „Vădzându împăratul nemţăscu sculat Ardealul şi *rocoşit* iară împotriva sa"[76]. Acesta provine din verbul polonez *rokoszyć się* şi are semnificaţia de a se răscula, a se răzvrătit, a se revolta[77]. A fost întrebuinţat, îndeosebi, când s-a amintit de pătrunderea nemţilor în ţară sub Mihai vodă Racoviţă (1715-1726), în anii 1716-1717, căci unii boieri au trecut atunci de partea lor. După acele evenimente, Nicolae Şoldan a fost considerat „un *rocoşălnic* şi ridicător de răscoale şi

grecesc însoţit de traducerea românească cu prefaţă, introducere, glosar şi indice. Ediţie îngrijită de N. Camariano şi A. Camariano-Cioran, Bucureşti, 1965, p. 285).

[72] Ion Neculce, *op. cit.*, p. 281.

[73] *Ibidem*, p. 260. Existau şi urice hiclene, după cum se arată într-un document de cancelarie: „popa Bilăi [...] cându au fost el ucinic la Niculae egumenul den mănăstirea Bistriţăi, l-au învăţatu Niculae egumenul şi cu neşti călugări de-acolea, de au ras un uric, cu neşti merşteşuguri diiavoleşti, de l-au ras peste tot şi l-au scris hiclean, de la Pătru Vodă cel Bătrân; ş-au pus într-însul hotarul mănăstirii Beserecanilor". Acest lucru s-a aflat când călugărul „s-au fost spăriiat de moarte, dentr-o dzăcari ce au cădzut" şi, de teama pedepsei divine, a mărturisit despre uricul hiclean (*DRH*, A. Moldova, XXIII (1635-1636), întocmit de L. Şimanschi *et alii*, Bucureşti, 1996, p. 283, nr. 238, 1635 septembrie 15).

[74] Ion Neculce, *op. cit.*, p. 539.

[75] *Documente privitoare la istoria oraşului Iaşi*, vol. IV, *Acte interne (1726-1740)*, volum întocmit de I. Caproşu, Iaşi, 2001, p. 485, nr. 556 (1718 martie 23).

[76] Miron Costin, *op. cit.*, p. 22.

[77] *Dicţionar explicativ al limbii române*, ediţia a II-a, Bucureşti, 1998, p. 705.

www.cimec.ro / www.palatulculturii.ro

jacăș"[78], pentru că s-a închinat nemților și a prădat țara împreună cu ei. Însă tot acesta, cu alți „*vicleni* boieri" și „*rocoșelnici* mazili"[79], a robit pe turci, ridicându-se împotriva Porții și devenind, de fapt, un *hain* al sultanului. Noțiunile vechi par să nu mai corespundă vremurilor și faptelor săvârșite de boieri, dar nu au fost dați uitării nici aceștia.

În actele lui Grigore al II-lea Ghica (1735-1739) s-a arătat atitudinea locuitorilor țării în timpul războiului austro-ruso-turc din 1736-1739, când oastea rusă se afla în Moldova: „Și măcăr că de la noi destulă poroncă și înștiințare au avut, atâta parte boiariască, cât și toți lăcuitorii capitene, să nu să lunece la vrun *hain* loc [...] iară unii din mazili, precum și dintr-altă prostime, [...] cum au văzut pe moscali îndată *s-au și hainit* [subl. mele], și fără nici o pricină îndată s-au închinat la moscali; dintre carei unii, fiind și doi ficiori au lui Enăchițe vistiernic [...] nu numai c-au râdicat sabiia, asupra stăpânilor noștri, și cu podghiaz înpreună cu alții au vinit asupra noastră, să ne gonească"[80]. Se constată că boierii în cauză au fost învinuiți de necredință față de puterea suzerană, dar și de acțiuni potrivnice față de domn. Într-un alt document s-a precizat mai clar că „Lupul, ficiorul lui Enache, *hainindu-să* [subl. mea] de către puternica împărăție și de către noi"[81], s-a dus cu rușii. Cu toate că s-a folosit același termen, totuși necredința față de turci a fost separată de cea față de domn. În a doua jumătate a veacului al XVII-lea, Vasile Gealalău, care a trecut de partea lui Constantin vodă Șerban și contra lui Ștefăniță vodă Lupu (1659-1661), a fost considerat „*viclean* împăratului și țărăi"[82]. Tot el a fost numit „*viclean* domniei lui Ștefan Vasilie vodă și țărâi"[83].

[78] N. Iorga, *Lupta lui Mihai Racoviță cu boierii rebeli – după un act nou*, în *RI*, VII, 1921, 1-3, p. 63.

[79] *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol. III, *Acte interne (1691-1725)*, volum întocmit de I. Caproșu, Iași, 2000, p. 485-486, nr. 556 (1718 martie 23).

[80] *Documente moldovenești din secolul al XVIII-lea (1711-1750). Cărți domnești și zapise*, în colecția *Moldova în epoca feudalismului*, vol. VIII, volum întocmit de L. Svetlicinâi, D. Dragnev și E. Bociarov, Chișinău, 1998, p. 148-149, nr. 113 (1739 decembrie 14).

[81] *Ibidem*, p. 163-165, nr. 128 (1741 martie 18).

[82] *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol. II, *Acte interne (1661-1690*), volum întocmit de I. Caproșu, Iași, 2000, p. 22-23, nr. 24 (1662 mai 1).

[83] *Ibidem*, p. 77-78, nr. 80 (1665 aprilie 20).

www.cimec.ro / www.palatulculturii.ro

De asemenea, în pravila lui Vasile Lupu se regăseşte expresia „boiarin *hiclean* unui domn şi *hain* țărâi”[84], observându-se aceeaşi diferență. Prin urmare, credința putea fi călcată atât față de domn şi țară, cât şi față de Poartă, dar termenii folosiți pentru o asemenea vină au fost, aproape întotdeauna, aleşi cu mare grijă. În general, *hiclenia* față de țară era amintită, îndeosebi, când boierii chemau oşti străine pentru a-l înlătura pe domn. Atunci când unii locuitori de seamă în frunte cu vodă al lor se alăturau creştinilor în lupta contra turcilor erau învinuiți tot de necredință. În acele împrejurări a apărut, probabil, conceptul de *hainie*.

Aşadar, mai toate mărturiile vremii au păstrat noțiunile de *hiclenie* şi *hainie* cu semnificația lor inițială de necredință a boierilor față de domnul aflat în fruntea țării şi respectiv, călcarea credinței față de Poarta Otomană, pe întreaga perioadă medievală. De asemenea, nu a existat vreo confuzie între termenii amintiți, cunoscându-se în profunzime semnificația lor şi fiind întrebuințați cu grijă. Aceasta arată că legământul dintre cârmuitor şi boieri s-a menținut până la sfârşitul epocii, chiar dacă a fost suprapus de cel față de sultan.

TREASON – TERMINOLOGICAL EXPLANATIONS[*]
(Abstract)

Based on the evidence available in chronicles and documents of Middle-Ages' Moldavia, we have analyzed, compared and explained the significance of the terms treason and high treason. The initial meaning of the boyars' disloyalty towards the reigning prince and, respectively of infidelity towards the Ottoman Porte throughout the entire medieval period was preserved. Likewise, there was no confusion between treason and high treason, their significance was profoundly known and used carefully. This shows that the vow between the ruler and the boyars was kept until the end of the age, even if it overlapped with that towards the sultan.

[84] *Carte românească de învățătură*, p. 175.

[*] Rezumat tradus de Simona Postolache.

www.cimec.ro / www.palatulculturii.ro